

PRIKAZ

SULTANOVA DJECA

Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja

Davor Dukić, *Sultanova djeca, Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Thema i. d., Zadar; Ibis grafika, Zagreb; Zadar 2004., 275 str.

Knjiga *Sultanova djeca* vremenski je i tematski vrlo ograničena, no svojim sadržajem ipak daje jedinstvenu književnu širinu koja prerasta u malu tematsku antologiju velikih razmjera. Razvidno je, a to je i poruka ove knjige, da turske teme i njihove predodžbe u hrvatskoj književnosti zauzimaju posebno mjesto, ali im se kao cjelini, čini se, nije pridavala dostatna pozornost jer su se promatrale u kontekstu cjelokupne hrvatske književnosti ili pojedinoga pisca. Ali ni tada turska tema nije dominirala, već je redovito bila samo doticajna aktualna točka jednoga vremena i razmišljanja. Ovoj zahtjevnoj temi, koja iziskuje ne samo širu povijesnu već i političku i vjersku podršku, a time i duže vrijeme interesa, autor pristupa vrlo odmjereno, na nov i suvremen način. Kao kroatist uvijek postavlja pisanu riječ na prvo mjesto sa svim intertekstualnim aksiološkim kriterijima koji razotkrivaju vrijednost svakoga djela ne samo u vremenu njegova nastanka već i u sustavu književnoga vrednovanja uopće. Upravo se u tome ogleda antologijska vrijednost *Sultanove djece*, nezaobilazne za kasnosrednjovjekovna i ranonovovjekovna književna istraživanja.

Prije susreta s književnim djelima o turskim temama posebno je koristan sažeti uvodni dio u kojemu se upoznajemo s pojmom unartekstualne aksiologije i njezinim kategorijama (glas, diskurzivni modaliteti, jezik) na kojima se temelji pristup odabranim književnim djelima. Drugi, najopširniji, ali i središnji dio knjige, kronološka je aksiološka analiza književnih djela koja formiraju četiri ključna razdoblja obilježena zajedničkim dodirnim točkama. Prvo ili "lamantacijsko razdoblje" (kraj 15. i polovica 16. stoljeća) odražava sveopći strah i naglašenu kršćansku bogobožnost, čime je istaknuto veće ili manje "sotoniziranje" Turaka kao bitna odlika svih literarnih ostvarenja toga razdoblja. Iako je ovo književno razdoblje utemeljeno na govorima istaknutih humanista i djelima pisanim latinskim ili talijanskim jezikom, za koje je razvidno da su temelj turkološke književnosti uopće, to je i doba prvih zapisa hrvatskim jezikom i posebno važnim glagoljskim pismom. Ovaj početak svakako pripada glagoljaškom popu Martincu iz Like i njegovu zapisu o Krbavskoj bitci u II. Novljanskom brevijaru iz 1495. godine, koji je po narudžbi priredio u skriptoriju u Grobniku za pavlinsku crkvu sv. Marije na Ospu (Novi Vinodolski). Bitno je naglasiti da poraz Hrvata na Krbavskom polju, unatoč nerazvijenosti primjerenih književnih žanrova poput svjetovnoga epa i ondašnje rijetke

kroničke zapise, nalazi potrebu da ostane zabilježen pa makar i u liturgijskoj knjizi. Martinčev "smjeli" zapis otvara put novim žanrovima i motivima hrvatskih pisaca na hrvatskom jeziku među kojima iznimno mjesto pripada Marulićevu turkološkom opusu. U njemu se osebujno združuje kulturološka latinska i hrvatska tradicija, ali isto tako i aktualizacija biblijske tematike, što u cijelosti stvara istinskoga književnoga "začinjavca".

Prijelazno razdoblje turskih književnih tema je druga polovica 16. stoljeća, kada se javlja objektivizacija turske povijesti u prvim popularnim historiografskim djelima (Šimun Kožičić Benja, Antun Vramec) i kada Turci prestaju biti isključivi osvajači i ratnici već su prihvaćeni kao susjedni narod i trgovci, što nagovještava već Lucićeva *Robinja*, a još više ističu komediografi Marin Držić i Martin Benetović, u čijim se prikazima ne tako davni strah od Turaka pretvara u ismijavanje i porugu.

Premda je 17. stoljeća obilježeno dugotrajnim Kandijskim ratom (1645.-1669.), ono je zabilježeno u hrvatskoj književnosti po iznimno zanimljivom i bogatom turkološkom opusu koji predvodi Gundulićev *Osman* i povijesna drama *Osmanščica* Ivana Tomka Mrnavića. U popisu autora "turkologa" ovoga razdoblja važna je i autobiografija Bartola Kačića, a posebice tzv. "zrinijade", književna ostvarenja o temi "sigetske opsade" (od djela *Adriai Tengernek Syrenata* iz 1651. godine Nikole Zrinjskoga na mađarskom i Petra Zrinjskoga iz 1660. godine na hrvatskom, gdje barokni ep *Obsidu sigecku* stavlja kao središnji tekst, do "najtolerantnijega" spjeva *Odiljenje sigetsko* Pavla Rittera Vitezovića iz 1684. godine i "male dubrovačke zrinijade" *Trublja slovinska* Vladislava Menčetića).

Iako je razdoblje 17. i 18. stoljeće u turkološkoj književnosti zabilježeno kao doba propasti Turskoga Carstva i izraženije međuljudske tolerancije, različito vrednovani pojam poturčeništva obilježava literarna zbivanja 18. stoljeća u djelima najjemenitijih predstavnika dalmatinskoga pučkoga prosvjetiteljstva, Filipa Grabovca i Andrije Kačića Miošića. Pozornost je usmjerena na izdajnički stav prema poturčenicima u *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca, dok je daleko više tolerancije prisutno u Kačićevu *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* (pjesma 136), u kojemu ideja junaštva i *slovinstva* prožima cjelokupno djelo nadilazeći vjerska načela. Posebnosti ovoga književnoga razdoblja pripadaju Relkovićevu djelu *Satir iliti divji čovik*, u kojemu su "Turci zapravo mentalna kategorija ili odsutni uzrok loših običaja njegovih Slavonaca".

Raznolikost i napetost političkih previranja te različiti intenziteti utjecaja njihovih sudionika (Habsburgovci, Rusi, Poljaci) nalaze odjeke u književnosti nadahnutoj novim ideologemima poput panslavenskih ili rusofilskih te se doima neprimjerenim s obzirom na povijesnu zbilju. Jasan primjer daje odjek "Turskoga rata" (1788.-1792.), kojim su motivirani Joso Krmpotić, Antun Ivanošić, Blaž Bošnjak i drugi čijim prikazom autor zaključuje svoja znanstvena istraživanja.

Treći, sintetički dio knjige je *Pojmovnik stereotipa o Turcima i antiturskoj politici u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, u kojemu je abecednim redom i argumentiranim objašnjenjem s citatima iz analiziranih djela poredan 41 termin koji

povezuje djela hrvatske turkološke književnosti. Čini se da su termini *nasilnik* i *prevarant* najčešći, a time i ključne stereotipne predodžbe Turaka u našoj turkološkoj književnosti s obzirom da su razvidni u gotovo svih pisaca. U posljednjem dodatku prije zaključka, u *Rječniku aksioloških atribucija*, autor je stvorio pregledni abecedni popis termina koji se pojavljuju u kronološkom slijedu djela (isključivo na hrvatskom jeziku), što omogućuje brz uvid u istaknute motive kao što su: *delija, junak, silan, vitez, zmaj* u pojedinih autora. Konciznim zaključkom autor nas ne provodi samo kroz ključna razdoblja hrvatske turkološke književnosti već upozorava na zanimljivost razlika u regionalnim pristupima turskoj temi (Dubrovnik, središnja Hrvatska, Slavonija) te posebice žanrovskom opredjeljenju, među kojem su ep i drama ključne književne vrste.

Umjesto komentara dovoljno će biti citirati autorovu zaključnu misao uz manje dopune iz koje je razvidno da je predodžba Turaka u hrvatskoj književnosti 16.-18. stoljeća ostvarena izrazito preglednim te posebno i znalački obrađenim nizom stereotipnih motiva kroz stotinjak odabranih djela. Analiza je uspjela izvršno prikazati njezine povijesno-političke, regionalne i žanrovske uvjetovanosti i postati nezaobilazan priručnik u istraživanju povijesti ne samo književnih motiva već povijesti hrvatske pisane riječi i kulture uopće.

Antonija Zaradija Kiš